

ÉLET A HÁTORSZÁGBAN (1939 – 1945)

Szerkesztette: Virányi Péter

MTA II. VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE ALBIZOTTSÁG

2024

Élet a hátságban (1939 – 1945)

Szerkesztette: Virányi Péter

MTA II. VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE ALBIZOTTSÁG

2024

A konferenciát a Magyar Tudományos Akadémia

és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatta

A tanulmánykötet megjelenését a Jelen-Lét a Társadalomért Egyesület
támogatta

A borító forrása: The Battle of Britain 1940 HU106837.jpg

Kézirat lezárva: 2024. augusztus 30.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,

illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás az

MTA II. világháború története albizottság Elnökének,

vagy Titkárának előzetes írásbeli hozzájárulásához

van kötve.

ISBN ISBN 978-963-416-459-3

© Szerzők, 2024

© Szerkesztő, 2024

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK - 7-306

Stark Tamás: A szenvedés értelmetlensége. Előszó.....	7-8
Mecser Szilvia: „...mind nézem, hogy hátha jössz...” Egy bükkaranyosi fiatalasszony hétköznapijai a háború alatt (1943-1945).....	9-22
Végső István: Egy szőke és egy bombázó - Szapper Ilona internálása és népbíróági ügye.....	23-30
Kelbert Krisztina: Az antiszemitizmus és zsidóüldözés Magyarországon 1939 és 1945 között két fiatal szerelmes – Vajda Györgyi és Schleiffer Gyula – levél- és naplóbejegyzéseinek tükrében.....	31-54
Kunt Gergely: Auschwitz híre Magyarországon 1944-ben.....	55-70
Tulok Péter: Svédok, finnek, norvégok. Menekültek kisgyermekektől felnőttekig Svédországban a második világháborúban.....	71-84
M. Madarász Anita: A háború gyermekei: Nagy-Britannia kitelepített generációja.....	85-104
Virányi Péter – Sólyomfi Andrea Hanna: A hátszágban is győzni kell. II. világháborús brit propagandaplakátok.....	105-130
Barta Róbert: A brit hadigazdálkodás társadalmi hatásai és következményei 1939-1945 között.....	131-146
Tolnai Gyula: Hátszágból hadszíntér, Nagykőrös város helyzete 1944 őszén.....	147-158
Cseh Valentin: A zalai olajvidék a második világháború alatt, 1939–1945.....	159-192
Kosztó Gyula: „A tetű hozzátartozik a lakosság mindennapi életéhez”. A kiütéses tífusz elleni harc Kárpátalján (1939–1944).....	193-212
Turbucz Dávid: A hátszág felülnézetből. A kormányzói család mindennapjai.....	213-224

Andreides Gábor: A politikus hátországa. A Mussolini-Ciano család a második világháború idején.....	225-242
Bene Krisztián: A franciaországi magyar hadifoglyok ünnep- és hétköznapjai.....	243-256
Vitári Zsolt: A német fiatalok és Hitlerjugend-tagok kapcsolattartása a magyarországi németséggel és ifjúságával az 1930-as és 1940-es években.....	257-294
Juhász Balázs: Bombázzuk le Olaszországot – amikor a háború házhoz ment, a kultúra pedig megsínylette.....	295-306

ABSTRACTS - 307-314

TANULMÁNYOK SZERZŐI - 315-316

Turbucz Dávid

A HÁTORSZÁG FELÜLNÉZETBŐL.

A KORMÁNYZÓI CSALÁD MINDENNAPJAI.¹

Nem megkerülhető annak bemutatása, hogy a politikai elit mindennapjait miként érintette Magyarországon a második világháború? Mi változott, ha változott, az életükben a háború előtti időszakhoz képest? Mivel töltötték az idejüket, ha éppen nem az ország sorsával kapcsolatos döntéseket hoztak? Ezekre a kérdésekre Horthy Miklós és a kormányzói család példáján keresztül igyekszem válaszolni. Tehát nem a kormányzati politikáról lesz szó, ha indokolt, akkor erre csak utalok, hanem arról, hogyan nézett ki az államfő időbeosztása, például, milyen sporteseményeket nézett meg, mikor járt moziba, színházba és operába, milyen szerepet töltöttek be az életében a vadászatok? Hasonló módon szó lesz a kormányzó feleségéről és a gyermekeikről is, bár a hangsúlyt Horthy Miklósrá helyezem, mivel a Horthy család tagjainak élete egyértelműen a kormányzó életmódjához igazodott, nemcsak 1939 és 1944 között, hanem azt megelőzően is.

*

A második világháború alatti hátország vizsgálata során érdemes bemutatni, hogy a politikai elit mindennapjaira miként hatott a háború. Mi változott, ha változott, az életükben a háború előtti időszakhoz képest? Mivel töltötték az idejüket, ha nem az ország sorsával kapcsolatos döntéseket hoztak? Ebben a tanulmányban Horthy Miklós kormányzó és a családja példáján keresztül törekszem válaszolni ezekre a kérdésekre. Hangsúlyozni kell, hogy a kormányzónak lényegében nem volt magánélete, mivel bármit tett, például, megnézett egy színházi előadást, részt vett egy vadászaton, a sajtó arról szinte minden esetben tudósított. (Turbucz 2015: 160–168) Célom, hogy az államfő tevékenységének azon aspektusait emeljem ki, amelyek inkább a magánemberi, mint a kormányzói portréjához kapcsolódnak. Arra gondolok, hogy például egy szoborleleplezés vagy infrastrukturális létesítmény átadásakor államfői kötelezettségből jelent meg Horthy és esetleg néhány családtagja, elsősorban a felesége, míg vadászatokon azért vett részt, színházba és operába azért ment, mert akkor is így tett volna, ha nem ő Magyarország államfője.

Lakóhely, családtagok

Közismert, hogy a kormányzói család a királyi Várpalota helyiségei közül kilencet használt a krisztinavárosi szárnyban. (8 *Órai Újság*, 1923. április 1. 2.) Ezt annyiban kell

---

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

pontosítani, hogy a súlyos tüdőbajban szenvedő és 1940. június 26-án elhunyt Horthy Paulette férjével, ifj. Károlyi Gyulával egy budai villában lakott. Paulette halálát követően Gyula szoros kapcsolatban maradt volt felesége családjával. Lényegében családtagként tekinttek rá. (*Pesti Hírlap*, 1940. június 27. 3, június 29. 3–4, Olasz 2007b: 34, Hardy 2008: 423, Zetényi Csukás 2015: 61–63, Bern 2023: 746–748) Ifj. Horthy Miklós 1939 és 1942 között Brazíliában volt rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. (*Pesti Hírlap*, 1939. május 20. 7, május 21. 5–6, június 29, Szilágyi – Sáringer 2002: 37–79; Olasz 2007a: 73–74) Hazaköltözése után a Várpalotában élt. Horthy István, aki 1942 februárjában kormányzóhelyettes lett,² viszont végig a Várpalotát mondhatta lakóhelyének. (Bern 2023: 20–21) István 1940 tavaszán házasodott meg: április 27-én vette feleségül Edelsheim Gyulai Ilonát. Onnantól saját lakosztályban élt feleségével. (Edelsheim Gyulai 2007: 45–53, 59–67, 71) A fiatal pár ugyan tervezte, hogy elköltöznek Budapestről, a főváros mellé, de ez végül nem történt meg.³ A kormányzó menyje könnyen beilleszkedett a kormányzói családba, mivel emlékei szerint, szeretettel fogadták. A kormányzó harmadik unokája, István, 1941. január 17-én született.⁴ (Edelsheim Gyulai 2007: 70–72, 87–89) A kormányzói háztartás nem volt fényűző, életszínvonaluk a felső középosztályének felelt meg, annyi korántsem jelentéktelen eltéréssel, hogy „más volt az érintkezési körük és a kötelezettségük”. (Hardy 2008: 157) A kormányzó és családja gyakran jelent meg együtt a nyilvánosság előtt, például egy színházlátogatás alkalmával vagy egy lóversenyen, de nem történt mindig így. (Edelsheim Gyulai 2007: 132) A háborús években két gyermekét is elveszítette Horthy Miklós, Paulettet és Istvánt. Mindkettő megviselte, bár István halála lelki, mentális téren is komoly nyomot hagyott rajta. Mindegyik gyermekét szerette, de mégis István állt hozzá a legközelebb, rá volt a legbüszkébb. (Sakmyster 2001: 266–267, Edelsheim Gyulai 2007: 148–153)

Időbeosztás

A kormányzó időbeosztása, munkarendje 1920 és 1944 között nem változott, azok a keretek, melyek között ellátta az államfői feladatait, nem módosultak a korszakban. Ennek megfelelően, a szabadideje, már amennyiben lehet erről beszélni Magyarország

² Horthy István kormányzóhelyettesi tevékenységéhez lásd Olasz 2007a és Bern 2019.

³ „Egyrészt gyönyörű volt a Várban lakni, írta visszaemlékezésében az államfő menyje, de az egyetlen hely, ahol zavartanul lehattunk, a lakásunk volt. A folyosókon mindenütt alabárdos testőrök álltak, mozdulatlanul, díszes egyenruhájukban. Mindez irreális volt, mintha nem lenne valóság”. (Edelsheim Gyulai 2007: 71)

⁴ Ifj. Horthy Miklós első házasságából született Zsófia (1928. május 23.) és Nicoletta (1929. augusztus 4.) (*Budapesti Hírlap*, 1928. május 30. 9, *Pesti Hírlap*, 1929. augusztus 6. 12)

első embere esetében, úgy telt a második világháború alatt, mint azt megelőzően.⁵ „A kormányzó életmódjához igazodott környezetéé is” – írta visszaemlékezésében volt szárnysegédje, Hardy Kálmán. (Hardy 2008: 157) Horthy reggelente hét órakor kelt fel. Az inasa ébresztette. Lovaglással vagy vívással frissítette fel magát. A Vérmezőre lovagolt ki, ha az időjárás megfelelő volt, míg télen a lovardában hódolt a szenvedélyének.⁶ Ha úgy alakult, például a lovak pihentek, akkor vívott. (Edelsheim Gyulai 2007: 193, 197, 207, Hardy 2008: 157)⁷ Borotválkozás és fürdés után feleségével reggelizett. Eközben átfutotta a *Pester Lloyd* aznapi számát. Később más lapokba is belenézett, de erre nem volt rákényszerítve, mivel a kabinetiroda – a rendszeres sajtószemle alapján – tájékoztatta őt a fontos eseményekről. (*Pesti Hírlap*, 1930. november 26. 1) Reggelente a menüt, legtöbbször, tea, sonka és lágú tojás alkotta. (*8 Órai Újság*, 1923. április 1. 2, Edelsheim Gyulai 2007: 209) A hivatalos ügyeket, miután áttekintette postáját, a dolgozósobájában intézte. A kabinetiroda és a katonai iroda főnökei naponta referáltak az államfőnek. Tájékoztatták az aktuális ügyekről, a beérkezett hivatalos iratokról és levelekről. A testőrség parancsnoka havonta egyszer jelent meg nála. (*8 Órai Újság*, 1923. április 1. 2, *Pesti Hírlap*, 1930. november 26. 1, Hardy 2008: 157) A kormányzói hivatalok vezetői után fogadta – az eltérő rendszerességgel – a hivatalos audienciára érkezett kormányfőt, minisztereket, a honvédség vezetőit és diplomátakat. Kedden és pénteken került sor az általános kihallgatásokra. A megjelentek többsége alapvetően egyszeri alkalomból kereste fel a kormányzót, míg mások – például egyházi vezetők, egyetemi tanárok, társadalmi egyesületek képviselői és nagytőkések – ugyan rendszeresen, de ritkábban, mint a kormánytagok és a honvédség vezetői. (Hardy 2008: 157–160) Ferenc Józsefhez képest Horthy jóval közvetlenebb volt, mindenkivel kezet fogott és a vendégeit leültette. (*Pesti Hírlap*, 1930. november 21. 5) A szárnysegédek felváltva teljesítettek szolgálatot: a protokolláris feladatok ellátása mellett ők alkották az államfő kíséretét, vezették a napi elfoglaltságairól vezetett naplót, ami sajnálatosan a második világháború időszakáról nem maradt fent, illetve tájékoztatták a kormányzót a telefonon, postán vagy más módon érkezett jelentésekről. (*8 Órai Újság*, 1923. április 1. 2, Bencsik 2001: 207–208, Hardy 2008: 160)

⁵ Ez az oka, hogy 1939 előtti forrásokra is hivatkozom. Például, a többször hivatkozott Hardy Kálmán 1920 és 1928 között volt az államfő szárnysegédje, de az, ami a visszaemlékezésében olvasható Horthy Miklós időbeosztásáról, napirendjéről, helytálló a második világháború időszakára is.

⁶ Hardy Kálmán így emlékezett erre: „Horthy minden reggel lovagolt a lovardában, lópihenőnapokon vívott Santelli Italo mesterrel. Magam és a környezet lovagolni szerető tagjai ugyanezt tették. [...] Jó időben és nem túl erős fagyban a Vérmezőn”. (Hardy 2008: 157)

⁷ A korábbi időszakhoz lásd *Szózat*, 1923. március 2. 4, *8 Órai Újság*, 1923. április 1. 2, *Budapesti Hírlap*, 1930. március 1. 19.

A család fél kettőkor ebédelt. (*Szózat*, 1923. március 2. 4) Amikor nem volt vendégük, egyszerű, háromfogásos ebédet fogyasztottak. Fiúk, István halálát követően gyakorlatilag már nem fogadtak vendégeket ebédre és vacsorára. (Edelsheim Gyulai 2007: 209) Horthy visszafogottan étkezett, kivételt csak a nagyobb események jelentettek. A marhahúsleves volt kedvence, utána zsíros, puhára főtt, körített marhahúst evett, gyümölcscsel és kevés borral. Szerette a halászlét és a gulyáslevest is. Szakácsukat Marek Andrásnak hívták. (Hardy 2008: 157–158) Ebéd után – újságolvasás közben – cigarettázott és kávézott. (8 *Órai Újság*, 1923. április 1. 2, *Budapesti Hírlap*, 1930. március 1. 19, *Pesti Hírlap*, 1930. november 26. 1, *Képes Pesti Hírlap*, 1936. október 23. 3, Hardy 2008: 157–158) Horthy menyének emlékei szerint: „Miklóspapa nem volt ingyenc, minden jó ételt szeretett, és néha visszaemlékezett egy-egy kedvelt ételre, például amikor Bécsben éltek, a 'Peischl mit Knödl'-re, vagy valakinek a különösen jó gulyáslevesére, egy szegedi halászlére. Étrendjében fontos volt a feketekávé, amiből jó pár csészével fogyasztott el naponta. Kérdeztem tőle, tud-e aludni az esti négy-öt csésze után. Erre nevetve azt válaszolta, hogy ő csak akkor tud aludni, ha kávéit ivott. Szeretett dohányozni – különösen szerette a török cigarettát. Magdamamával [Purgly Magdolna, a kormányzó felesége – T. D.] egyformán dohányoztak, de nem vitték túlzásba, például délelőtt sohasem gyújtottak rá, ebéd után szívták el az első cigarettát. Ezt annyira megszokták, hogy nem szerették, ha valaki délelőtt rágyújtott. Tíz-tizenkét cigarettát szívtak el naponta”. (Edelsheim Gyulai 2007: 209) A délutáni órák egy részét, a rendszeres rövid pihenést követően, szintén a hivatalos ügyeknek szánta. (*Budapesti Hírlap*, 1930. március 1. 19, *Pesti Hírlap*, 1930. november 26. 1-2, Hardy 2008: 157) Amennyiben nem, akkor előfordult, hogy vadászni ment Gödöllőre vagy Visegrádra. (Edelsheim Gyulai 2007: 209) Biztonságára Budapesten a rendőrség, vidéken pedig a csendőrség ügyelt. Délutánonként, ha nem került sor kihallgatásra, „a kormányzó szívesen ment boltozni, próbára a szabójához vagy suszteréhez. Ezzel nem kis próbára tette a beosztott detektívek és a pesti rendőrség türelmét és ügyességét, mert az ilyen kirándulásokat rendszerint csak röviddel az indulás előtt közölte a szárnysegédével”. (Hardy 2008: 157) A vacsorára nyolc óra körül került sor. Általában valamilyen húsos ételt ettek körettel, majd sajtot és gyümölcsöt. (Hardy 2008: 158)

A szokásos esti napirend akkor is változott, ha bálokon, például a vitézi bálon, estélyeken, vagy a társasági élet más rendezvényein jelentek meg. Ha este nem hagyta el a Vár épületét, akkor bridzseléssel, rádióhallgatással és olvasással töltötte az idejét. Horthy István és a kormányzó lakosztályát egy csigalépcső választotta el egymástól, így a fiatalok esténként gyakran lementek a szülőkkel beszélgetni, bridzselni. Természetesen gyakran előfordult, hogy közösen ebédeltek vagy vacsoráztak. Beszélgetéseik során rendszeresen szóba kerültek a háborúval és a politikával

kapcsolatos hírek. (Hardy 2008: 158) „Ilyenkor sok érdekeset meséltek. Sosem hittem volna, hogy tőlük személyesen fogom hallani Hitlerrel való találkozásuk részleteit. Apósom elmondta, hogy amikor 1936-ban először látta Hitlert, a kancellár aránylag jó benyomást tett rá. Hitler akkor még kérdezett, véleményt kért, és volt értelme annak, amit mondott. A második találkozás két évvel később jött létre, amikor szerinte Hitler már nagyon megváltozott, elért sikerei nyomán már Európa urának tartotta magát. Ez volt a kormányzói pár első hivatalos németországi látogatása. [...] [1943-ban] Mindennap apósoméknál ebédeltem. Ilyenkor Miklóspapa sok mindenről beszélt... le volt sújtva a 2. hadsereg veresége miatt, és elmondta Kállay Miklós miniszterelnök puhatolózásait, egy fegyverszünet lehetőségét. [...] Azt is meg szeretném említeni, helytelen és rosszindulatú beállításoknak ellentmondva, hogy az én tapasztalatom szerint Magdamama sohasem avatkozott politikai ügyekbe. Apósom sok mindent megbeszélt vele és a családdal, és ilyenkor anyósom természetesen véleményt nyilvánított, de nem szólt bele az ügyek vitelébe – pedig Miklóspapa adott a véleményére, világos ítélelképességére”. (Edelsheim Gyulai: 2007: 71–72, 190, 210) Amikor Horthy Miklós olvasott, akkor a tengerészeti, vadászati és utazási témájú könyveket forgatott. „Szerelme és minden igazi érdeklődésének tárgya a tenger és a tengerészet volt – írta visszaemlékezésében Barcza György diplomata, volt londoni követ. Szobája tele volt tengeri képekkel, hajómodellekkel, emlékekkel”. (Barcza 1994: 207–209) Regényeket egyáltalán nem olvasott, ugyanis azok iránt nem érdeklődött. (*Pesti Hírlap*, 1930. november 26. 2) Ha az esti program lehetővé tette tizenegy óra körül tértek nyugovóra. (*Szózat*, 1923. március 2. 4, 8 *Órai Újság*, 1923. április 1. 2) Értelemszerűen a kormányzó napirendjét a hivatalos és magánjellegű utak, a vadászatokon és sporteseményeken való részvétel is módosította. A sportrendezvények közül a lóversenyeken jelent meg a legtöbbször.⁸

Opera, színház, mozi

Amikor operába vagy színházba mentek előbb vacsoráztak. Elsősorban a klasszikus műveket nézték meg, bár néha modernebb műfajok iránt is érdeklődtek. (Hardy 2008: 157) Horthy legszívesebben Giacomo Puccinit, Giuseppe Verdit, Johann Strausst, Richard Wagnert, Lehárt Antalt és Kálmán Imrét hallgatta. Különösen kedvelte Puccini *Tosca* című operáját. (Edelsheim Gyulai 2007: 210)

1941. február 25-én a berlini állami Opera budapesti vendégjátékát tekintette meg. Richard Wagner *A walkűr* című operája volt műsoron. (*Nemzeti Újság*, 1941. február 26. 3) 1943. szeptember 22-én Horthy egyedül nézte meg a *Carmen* előadását, „mialatt mi Magdamamával, írta visszaemlékezésében a fiának özvegye, itthon a rádióban hallgattuk, és

⁸ A sportrendezvényekhez lásd például *Pesti Hírlap*, 1941. április 20. 10, április 27. 8, május 20. 8, június 24. 4, augusztus 12. 8, szeptember 14. 9, *Magyar Nemzet*, 1941. június 22. 11, augusztus 22. 8.

közben kötöttünk". (Edelsheim Gyulai 2007: 208–209) 1943. december 6-án, Miklós-napon az egész család megjelent az Opera díszelőadásán, amelyre a '20-as évek közepe óta évente sor került. Ifj. Horthy Miklós és két lánya, Zsófia és Nikolette is velük volt. (*Pesti Hírlap*, 1943. december 17. 3, Edelsheim Gyulai 2007: 215–216) 1944. március 13-án a Bécsi Filharmonikusok a budapesti Operában adták elő Franz Schubert Befejezetlen szimfóniáját és Wagner Tannhäuser című operáját. (*Pesti Hírlap*, 1944. március 10. 8) „Gyönyörű volt. Azon tűnődtünk, írta az államfő menyje, hogy vajon melyik európai országban lehet az embereknek manapság még ilyen élvezetben részük, és nekünk meddig lesz még... Jóllesett így tölteni az estét, az aggasztó hírek hallgatása helyett, amelyeket a rádió esténként sugárzott, hiszen az orosz front mind közelebb ért a mi határainkhoz”. (Edelsheim Gyulai 2007: 224) Időnként hangversenyeken is részt vett a kormányzói pár. 1940 április elején, például, a Vigadóban a Lehár-díszhangversenyen jelentek meg. (8 *Órai Újság*, 1940. április 3. 4)

A kormányzói család gyakran vett részt színházi előadásokon. Horthy Miklós érdeklődési köre nem változott: továbbra is a vígjátékok és az operettek vonzották. A Kamaraszínházban 1939 októberében megnézték Asztalos Miklós *Alterego* című vígjátékát. (*Magyar Nemzet*, 1939. október 10. 8) Novemberben – szintén ebben a színházban – Bókay János *Feleség* című, új darabját tekintették meg. (*Újság*, 1939. november 10. 8) Ez nagyon tetszhetett nekik, mert 1940. január 11-én újra megnézték. (*Nemzeti Újság*, 1940. január 12. 9) 1940 végén a Nemzeti Színházban töltötték el az egyik estét, amikor Mikszáth Kálmán Noszty fiú esete Tóth Marival előadását választották ki a programból. (*Újság*, 1939. december 28. 7) Egy esztendővel később a felesége, a fia, István, és menyje társaságában a Vígszínházban Szilágyi László Cecília című vígjátékát nézte meg. (*Magyar Nemzet*, 1941. október 3. 6, október 22. 6, október 31. 8, december 28. 17) A 8 *Órai Újság* tudósítása szerint „[a] magas vendégek élvezettel nézték végig az előadást és sokat tapsoltak a kitűnő szereplőknek és a mulatságos darabnak”. (8 *Órai Újság*, 1941. december 31. 8) 1944 januárjában Zilahy Lajos *Fatornyok* című színdarabját nézte meg a feleségével és a menyével. (Edelsheim Gyulai 2007: 221) „Horthyék, tudjuk meg a már többször is hivatkozott Hardy Kálmántól, igen népszerűek voltak színészeink között. Nemcsak azért, mert jóízű nevetéssel és tapssal jutalmazták a játékokat, hanem azért is, mert kihallgatásokon, nagy általános fogadásokon, ők is szerepeltek”. (Hardy 2008: 157) Minden évben, így 1939 és 1944 között is, az államfő és családja részt vett a Nemzeti Színház Miklós-napi díszelőadásán.⁹

Annak ellenére, a lakosztályukban kialakítottak egy saját vetítőtermet, amit Horthy Istvánné naplója tanúsága szerint rendszeresen használtak, időnként a fővárosi

⁹ A névnapi ünnepekhez lásd például *Magyarság*, 1939. dec. 6. 9, *Pesti Hírlap*, 1940. dec. 7. 8.

mozikba is ellátogattak. (Bern 2023: 87, 91, 94, 103, 143) 1942. február 21-én az egész család megnézte a Royal Apolló-ban az első olyan magyar filmet, amelyben egyes (kültéri) jelenetek színesben voltak láthatók. Ez volt *A Beszélő köntös* Csontos Gyula, Jávor Pál és Tasnády-Fekete Mária főszereplésével. (*Pesti Hírlap*, 1942. február 18. 7, február 24. 8, Edelsheim Gyulai 2007: 117) 1943 húsvétján *Z, a fekete lovas* című amerikai romantikus kalandfilmet nézték meg a lakosztályukban, ami „mindannyiunknak nagyon tetszett” – írta memoárjában Horthy Miklós menyee. (Edelsheim Gyulai 2007: 193)

Nyári pihenés:

A nyári pihenésre a kormányzó és a családja Gödöllőn és Kenderesen kerített sort. 1939 és 1944 között június és július folyamán Kenderesen tartózkodtak, majd augusztus elején érkeztek Gödöllőre. A kormányzó Gödöllőn a hivatali kötelezettségekkel is foglalkozott, bár kétségtelen, hogy többet tudott mozogni, sétálni a kastélyparkban, sportolni (teniszezni, lovagolni), mint a fővárosban. (Csíki 2010: 53) 1942 nyarán, például, Lázár Károly, a testőrség parancsnoka, és Keresztes-Fischer Lajos, a kormányzó katonai irodájának főnöke is a családdal teniszett. Vendégeket ebédre vagy vacsorára gyakran fogadtak, főként családtagokat (a kormányzó testvérei közül Jenőt), rokonokat, akikkel az államfő szintén rendszeresen vadászott. Ilyen esetben az nem politikai, diplomáciai funkciót töltött be, így Horthy ki tudott kapcsolódni. 1943 augusztusában egyik nap a kormányzó, a szolgálatban lévő szárnysegéd, Kiss Géza fővadászmeister és özvegy Horthy Istvánné vadkacsavadászatot vettek részt. (Edelsheim Gyulai 2007: 198–199) Szeptember közepén szarvabőgést hallgattak Gödöllőn. (Edelsheim Gyulai 2007: 206) Előfordult, hogy a kormányzó egymaga, puskával, távcsővel ment az erdőbe, hogy élvezze a természetet. Néha magával vitt egy könyvet, amit az egyik magaslegesen ülve olvasott. (*Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1930. március 2. 22, Csathó 1939: 242–246, Lázár 1995: 20)

Kenderesen, a családi kúriában június és július folyamán tartózkodtak. A parkban úszómedence és teniszpálya tette kényelmesebbé a család pihenését. (Cseh – Szikszai 2002: 95–96) *„Kenderesen egészen másfajta életet élünk, teniszezünk, lovagolunk, Magdamamával kézimunkázunk. [...] Leginkább Miklóspapával és az itt szolgálatban lévő Gerlóczy szárnysegéddel [Gerlóczy Gábor – T. D.] teniszeztünk – amit Magdamama és István élvezettel nézett. [...] Közben persze többször fel kellett mennünk Budapestre, ilyenkor autón utaztunk Miklóspapáékkal, István Ilus nővérral lent maradt Kenderesen. [...] A hétvégén lementen Kenderesre, mert István fiam még mindig ott volt. Fürödtünk, játszottunk [...]. Nincs nagyobb élvezet, mint a sok fővárosi tennivaló után Istvánnal lenni, Miklóspapával mindennap kilovagolni a gazdaságba, megnézni a cséplést, a ménest. Ezek a lovaglások nagyon szép*

emlékek". (Edelsheim Gyulai 2007: 133–134, 136–137) A családból, a rokonságból és a baráti körből rendszeresen érkeztek Kenderesre vendégek. Szülőfalujában Horthy Miklós hivatalos ügyekkel nem foglalkozott. A családi birtokot tehát pihenésre, kikapcsolódásra használták, Horthy rendszeresen úszott, lovagolt és teniszezett. A gödöllői és kenderesi tartózkodásuk során a család figyelme elsősorban az unokára, Istvánkára irányult, de a nagyszülők az év többi részében is annyi időt töltöttek vele, amennyit tudtak. (Edelsheim Gyulai 2007: 133–137, 195–196) 1943 húsvétján például elvitték a fővárosi Állatkertbe: „Nagyon szórakoztató volt István első látogatása az Állatkertben, de nemcsak Istvánnak, hanem a nagyszülőknek is, akik velünk tartottak. Persze fényképészek kísérték mindenütt, és ennek köszönhetjük, hogy ez az esemény képekben is fennmaradt”. (Edelsheim Gyulai 2007: 192) A kormányzóné is Kenderest tekintette igazi otthonának, mivel ott tudott egyik kedvelt elfoglaltságának, a kertészkedésnek hódolni. Horthy Miklós ténylegesen sosem gazdálkodott, de az alföldi birtokos képét igyekezett magáról fenntartani. Őzse Miklós, a kakati birtok gazdatisztje úgy emlékezett, hogy a kormányzó nem tudta megkülönböztetni egymástól az árpát a búzától. (Pál 1990: 12–13, Cseh – Szikszai 2002: 92–94) Az államfő igen közvetlenül viselkedett a helyi lakossággal, nem éreztette velük, hogy ő az ország első embere. Gyakran sétált a faluban, és beszélgetett az emberekkel. Az aratáson szinte mindig részt vett, ráadásul bekapcsolódott a munkába is, majd az aratóbálon tyúkhúslevessel és birkapörkölttel látták vendégül az aratókat. (Cseh – Szikszai 2002: 91–92) Születésnapján, június 18-án a család Kenderesen tartózkodott. (Edelsheim Gyulai 2007: 74, 135–136, 196) Ilyenkor meglátogatta őket Horthy Jenő, aki a kormányzó menyének visszaemlékezése szerint, „szellemes bemondásaival és nyugodt humorával mindig vidámságot tudott teremteni”. (Edelsheim Gyulai 2007: 74) Gödöllőhöz hasonlóan a helyi 'intelligenciá'-val, a falu vezetőivel, a községi bíróval, jegyzővel, a református lelkésszel és az orvossal, tanítóval állt szorosabb kapcsolatban. (8 Órai Újság, 1925. november 24. 7, Bencsik 2001: 146–147, Cseh – Szikszai 2002: 91–92, Edelsheim Gyulai 2007: 100)

Vadászatok:

Horthy szenvedélyes vadász volt. A korszakban a vadgazdálkodás az Udvari Vadászati Hivatal hatáskörébe tartozott. A hivatal vezetőjének a kormányzó Nemeskéri-Kiss Gézátnak nevezte ki, aki az államfő egyik közvetlen munkatársa volt. (Walleshausen 2009: 61–62, Nagy 2009: 90) Horthy rendszeresen vadászott, főként az államfői reprezentációt szolgáló koronauradalmak területén, Gödöllő és Visegrád környékén. A családból Horthy Jenő, a kormányzó öccse, és az államfő két fia csatlakozott gyakran a vadásztársasághoz. (Zoltán 2009: 82–83, Majtényi 2021: 17–25)

A vadászatok kapcsán kiemelendő az észak-magyarországi Derenk története. Mivel a trianoni békeszerződés miatt több vadászterület is a határon túlra került, hiúzokra, mormotákra, medvékre, zergékre és siketfajdokra nem lehetett Magyarországon vadászni. Emiatt merült fel, hogy az aggteleki karszt erdőségeibe, Szinbe medvéket lehetne telepíteni. Ez az államfő kérésére kezdődött a Derenk melletti, Szelcepuszta és Haragistya közötti Ménes-patak völgyben 1935 nyarán. Első körben egy hím, Kázmért, és egy nőstény, Jázmint vitték oda, mégpedig Lengyelországból, majd újabban érkeztek, ráadásul el is kezdtek szaporodni. (Majtényi 2021: 18–21) A mai Aggteleki Nemzeti Park területén található településen élők, főként lengyelek (közel 450 fő), a trianoni békeszerződés értelmében, a határkijelölő bizottság munkája során, állást foglalhattak, hogy Csehszlovákiához vagy Magyarországhoz kívánnak-e tartozni. Úgy határoztak, hogy maradnak a magyar állam polgárai. (Tímár 2020) Derenk térségében azonban – figyelmen kívül hagyva a lakosság lojalitását – a kormányzó egy összefüggő vadászterület kialakítását tervezte, mégpedig a '30-as évek közepén létrehozott vadaspark területének megnövelésével. Derenk kiürítése, mivel a település útban volt, a lakosság kitelepítése és a házak, sőt a templom lerombolása, 1938-ban kezdődött. A folyamat több éven keresztül zajlott. A hivatalos indoklás az volt, hogy a katonai hírszerzés szerint 'kisantant' kémek szivárogtak be Csehszlovákiából a határmenti térségben. (Hajdú 1978, Nagy 1978, Szablyár 2011, Rémiás 2017)¹⁰ A települést hivatalosan 1943 végén szüntette meg a belügyminiszter. (*Abaúj-Torna vármegye hivatalos lapja*, 1944. február 17. 44) Horthy Miklós a '30-as évek végétől évente 3-4 alkalommal vadászott a térségben. 1942 őszén, telén már kb. 20 medvének adott otthont az erre a célra kialakított terület. A kormányzó november 27-én egy nagy, három mázsás hím medvét lőtt ki a térségben. Erről a *Nimród* című vadászati szaklapban lehetett olvasni. (*Nimród*, 1942. december 10. 557) Bobaly István, egy környékbeli lakos, emlékei szerint: „Vadászni vadászott, de nem sokat [mármint Derenken a kormányzó]. No, erről jutott eszembe egy érdekes történet. Volt ezen a részen egy bekerített terület, ahol a medvéket tartották. Köztük volt egy hatalmas példány, akit az erdészek, vadőrök elneveztek Kázmérnak. Mindennap etetés idején Kázmért kiengedték a karából és az élelmet mindig ugyanazon az útvonalon helyezték el. A medve már jól ismerte a járást. Amikor a helyiek megtudták, hogy jön a kormányzó vadászni, előtte három napig éhezették Kázmért. A kormányzónak pedig jelentették, hogy egy hatalmas medve kóborol az erdőben. Másnap ki is ment Horthy vadászni. Vele volt a menyé is, az akkor már özvegy Horthy Istvánné. A vadőrök (erről a kormányzó mit sem tudott) ekkor a bekerített részről kiengedték az

¹⁰ A település történetéről cikksorozatot közölt a *Szabad Föld* 1963-ban. Az adatgazdag cikkek azonban csak szigorú forráskritikával használhatók. (Szüts 1963)

éhes medvét, aki szaladt a már ismert úton az élelemért. Ezen az úton vártak rá Horthyék. Először a kormányzó lőtt. A lövés talált, de csak sebet ejtett a hatalmas vadon. A sebzett jószág elbődült, hátsó lábaira állt és már-már támadott. Ekkor dördült el Horthy Istvánné fegyvere. A lövés halálos volt, a medve összerogyott. Hát nem furcsa? Kázmért egy nő lőtte agyon”. (Hajdú 1978: 179) A történetnek az a része, hogy Horthy Miklós menyé adta le a halálos lövést, azonban nem igaz.¹¹ 1944-ben a front közeledtével az illetékesen úgy döntöttek, hogy a Derenk környékén élő összes medvét szabadon engedik. Az államfő vadászatai tehát, az állománygazdálkodás miatt is, nem álltak le a világháború időszakában, bár a gyakoriságuk érezhetően csökkent. (Turbucz 2022)

Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy 1941–1944 között Horthy Miklós nemcsak vadászatokon vett részt, hanem részben államfői kötelezettségként, részben pedig kikapcsolódásként a német megszállásig személyesen is megjelent sportrendezvényeken, kiállításokon, hangversenyeken és színházi előadásokon.

Az elitszoportok tagjai tehát a háború ellenére is éltek az életüket. Így tett az államfő is, bár némileg visszafogottabb keretek között. Önmegtartóztatásuk azonban egyáltalán nem mérhető a társadalom egyes csoportjainak, például a katonák, a munkaszolgálatosok és a családjaik háborús áldozatához. Az 1944-ben deportáltakról nem is beszélve. 1941 ősze kapcsán ezt írta visszaemlékezésében az államfő menyé: „Itt távolinak tűnt a háború. Nem is lehetett elképzelni, hogy mialatt mi ezt a gyönyörű otthont élvezzük, valahol szenvednek, harcolnak és meghalnak a katonák”. (Edelsheim Gyulai 2007: 100) A Horthy István halála előtti időszakra vonatkozóan teljes mértékben helytálló ez a megállapítás. A kormányzóhelyettes halálakor azonban a Horthy család is átélte szerettük, hozzátartozójuk elvesztését, amivel számos magyar családnak kellett már addig is és később még inkább szembe néznie. A Horthy családot emellett a légiriadók figyelmeztették, hogy az ország háborúban áll. 1943. augusztus 13-án, amikor a kormányzói család Gödöllőn volt, például, ebéd közben kellett a kastély óvóhelyére menniük, bár akkor bombázás nem történt, csak amerikai gépek használták a légteret. (Edelsheim Gyulai 2007: 200) 1944 folyamán erre a katonai helyzet változásával azonban többször került sor, ráadásul már bombázás is követte a légiriadókat. (Edelsheim Gyulai 2007: 220, 222, 254–259; Ablonczy 2024: 99–129)

---

¹¹ „Miklóspapa elment vadászni Szinbe, és kérte, hogy kísérjem el. Élveztem az erdőt, ezt a gyönyörű vidéket, de amikor megláttunk egy szép, hatalmas medvét közeledni, és Miklóspapa lelőtte, nagyon fájt a szívem érte” – emlékezett vissza a kormányzó menyé (Edelsheim Gyulai 2007: 183; Nagy 1978: 363)

A kormányzói család életkörülményei, az életszínvonaluk azonban egészen 1944. október 16-ig, a német fogságba kerülésükig nem változott. Ezen a téren tehát egyáltalán nem kellett megtapasztalniuk a társadalom jelentős részének nélkülözését.

IRODALOM

- Ablonczy Balázs (2024) *Az utolsó nyár. Magyarország, 1944.* Budapest, Jaffa Kiadó.
- Barcza György (1994) *Diplomataemlékeim 1911–1945. 1. köt.* Szerk.: Antal László. Jegyz.: Bán D. András. Budapest, Európa – História.
- Bencsik Gábor (2001) *Horthy Miklós. A kormányzó és kora.* Budapest, Magyar Mercurius.
- Bern Andrea (2019) *Az állami főhatalom betöltésének és a kormányzói poszt "örökösödésének" kérdése. A kormányzói utódlás.* PhD disszertáció. Budapest, ELTE BTK, Budapest.
- Bern Andrea (szerk., s. a. rend.) (2023) *A Horthy család hagyatéka 1914–1994.* Budapest, Open Books.
- Csathó Kálmán (1939) A vadász. In: Herczeg Ferenc (szerk.): *Horthy Miklós.* Budapest, Singer és Wolfner. 239–247.
- Cseh Géza – Szikszai Mihály (2002) *Kenderes.* Budapest, Száz magyar falu könyvesház Kht.
- Csíki Tamás (2010) A kormányzó Gödöllőn. Kultusz és mindennapok. *Kommentár,* 2010/1. sz. (5.) 53–64.
- Edelsheim Gyulai Ilona (2007) *Becsület és kötelesség 1, 1918–1944.* Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Hajdú Imre (1978) A vadaskertté alakított falu. *Nimród,* 1978/4. sz. (10.) 178–179.
- Hardy Kálmán (2008) *Az Adriától Amerikáig. Hardy Kálmán altábornagy emlékiratai.* Budapest, Kairosz Kiadó – HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- Lázár Andor (1995) *Visszaemlékezéseim.* Budapest, Ráday Gyűjtemény.
- Majtényi György (2021) *Egyetértés vadásztársaság. Horthy, Rákosi, Kádár és napjaink vadászai.* Budapest, Open Books.
- Nagy Domonkos Imre (1978) Vadászat a két világháború között. II. *Nimród,* 1978/8. sz. (10.) 363.
- Nagy Domonkos Imre (2009) Egy elfeledett vadászcsalád. *Rubicon,* 2009/7–8. sz. (20.) 86–91.
- Olasz Lajos (2007a) *A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944).* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Olasz Lajos (2007b) A kormányzói család. *Rubicon,* 2007/10. sz. (18.) 22–35.
- Pál Csaba (1990) Kenderes, a családi birtok. *História,* 1990/5–6. sz. (12.) 12–13.

- Rémias Tibor (2017) A derenki „górálok” története. *Trianoni Szemle*, 2017/1–2. sz. (9.) 175–179.
- Sakmyster, Thomas (2001) *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Szablyár Eszter – Szablyár Péter (2011) Az aranyat érő medve. *Élet és tudomány*, 2011/5. sz. (66.) 137–139.
- Szilágyi Ágnes Judit – Sáringer János (2002) *Ifj. Horthy Miklós, a kormányzó kisebbik fia. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest, Holnap Kiadó.
- Szüts László (1963) A halálraítélt falu. *Szabad Föld*, 1963. január 27. 8., február 3. 8., február 10. 8., február 17. 8., február 24. 8., március 3. 8., március 10. 8., március 17. 8., március 24. 8., március 31. 8., április 7. 8., április 14. 8., április 21. 8., április 28. 8., május 5. 8., május 12. 8.
- Timár Gábor (2020) A gömör-tornai határ. <https://trianon100.hu/blog-cikk/a-gomor-tornai-hatar> (letöltési idő: 2024-07-11.)
- Turbucz Dávid (2015) *A Horthy-kultusz 1919–1944*. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet.
- Turbucz Dávid (2022) Hol vadászott medvére Horthy a háború alatt? In: Ignác Károly – Paksa Rudolf (szerk.): *Kérdések és válaszok. Magyarország a II. világháborúban*. Budapest, Napvilág Kiadó. 87–88.
- Varga Kálmán (2013) Gödöllői trilógia 3. A kormányzó Gödöllőn. *Rubicon*, 2013/910. sz. (24.) 54–57.
- Walleshhausen Gyula (2009) Vadászatok Gödöllőn. *Rubicon*, 2009/7–8. sz. (20.) 56–67.
- Zetényi Csukás Ferenc (2015) *A Horthy-család. Vitéz nagybányai Horthy Miklós felmenői, testvérei, felesége és leszármazottai*. Szeged, HK Hermanos Kiadó.
- Zoltán János (2009) Horthy Miklós, a vadász. *Rubicon*, 2009/7–8. sz. (20.) 76–85.